MOLIYA BOZORLARIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINI QO‘LLASHNING NAZARIY ASOSLARI

Shoaxmedova Nozima Xayrullayevna
Toshkent davlat iqtsodiyot universiteti,
Raqamli iqtisodiyot kafedrasi dotsenti
nshoaxmedova@gmail.com, +998909028484

Moliya bozorlarida axborot texnologiyalarini qo‘llash zamonaviy iqtisodiyotning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Axborot texnologiyalari moliya bozorlarida ma’lumotlarni tezkor qayta ishlash, moliyaviy operatsiyalarni avtomatlashtirish, risklarni boshqarish va investitsiya qarorlarini qabul qilish jarayonlarini takomillashtirish imkonini beradi. Zamonaviy moliya bozorlari katta hajmdagi ma’lumotlar oqimi, tezkor tranzaksiyalar va global integratsiya bilan tavsiflanadi, shu sababli axborot texnologiyalarisiz moliya tizimining samarali ishlashini tasavvur qilish qiyin.

Nazariy jihatdan, moliya bozorlarida axborot texnologiyalaridan foydalanish axborot iqtisodiyoti, raqamli iqtisodiyot va moliyaviy vositachilik nazariyalari bilan bevosita bog‘liq. Axborot iqtisodiyoti nazariyasiga ko‘ra, axborot iqtisodiy resurs sifatida qaraladi va uni tezkor qayta ishlash hamda tarqatish iqtisodiy samaradorlikni oshiradi. Moliya bozorlarida esa axborot narxlarning shakllanishi, investitsiya qarorlarini qabul qilish va bozor ishtirokchilari o‘rtasidagi munosabatlarda asosiy rol o‘ynaydi. Axborot texnologiyalarining rivojlanishi natijasida moliya bozorlarida axborot assimetriyasi kamayadi, ya’ni bozor ishtirokchilari bir xil ma’lumotlarga tezroq ega bo‘lish imkoniyatiga ega bo‘ladi [1].

Moliya bozorlarida axborot texnologiyalarini qo‘llash elektron savdo tizimlari, onlayn bank xizmatlari, elektron to‘lov tizimlari, mobil moliya xizmatlari va avtomatlashtirilgan savdo platformalari orqali amalga oshiriladi.

Elektron savdo tizimlari qimmatli qog‘ozlar, valyuta va boshqa moliyaviy instrumentlar bilan savdo qilish jarayonini tezlashtiradi va savdo xarajatlarini kamaytiradi. Avtomatlashtirilgan savdo tizimlari algoritmlar asosida ishlaydi va moliyaviy aktivlarni oldindan belgilangan strategiyalar asosida sotib olish yoki sotish imkonini beradi. Bu tizimlar inson omilini kamaytiradi va savdo operatsiyalarining aniqligini oshiradi.

Axborot texnologiyalarining moliya bozorlarida qo‘llanilishi bozor infratuzilmasini ham sezilarli darajada o‘zgartirdi. Avval moliya operatsiyalari an’anaviy tarzda banklar va brokerlar orqali amalga oshirilgan bo‘lsa, hozirgi kunda ko‘plab operatsiyalar elektron platformalar orqali amalga oshirilmoqda. Bu esa moliya bozorlarining globallashuviga, kapital harakatining erkinlashuviga va investorlar sonining ortishiga olib keldi. Shuningdek, kichik investorlar ham moliya bozorlarida faol ishtirok etish imkoniyatiga ega bo‘ldi [2].

Nazariy nuqtai nazardan, axborot texnologiyalarining moliya bozorlariga ta’siri samarador bozorlar gipotezasi bilan ham bog‘liq. Ushbu nazariyaga ko‘ra, moliya bozorlarida narxlar mavjud barcha axborotlarni aks ettiradi. Axborot texnologiyalari rivojlanishi natijasida axborot tezroq tarqaladi va bozor narxlari tezroq yangilanadi, bu esa bozor samaradorligini oshiradi. Shu bilan birga, katta hajmdagi ma’lumotlarni tahlil qilish imkoniyati investitsiya strategiyalarini yanada takomillashtirishga yordam beradi.

Moliya bozorlarida axborot texnologiyalaridan foydalanish risklarni boshqarish jarayonida ham muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy dasturiy tizimlar moliyaviy risklarni baholash, portfel riskini tahlil qilish va bozor o‘zgarishlarini prognoz qilish imkonini beradi. Statistik modellash, sun’iy intellekt va katta hajmdagi ma’lumotlarni tahlil qilish usullari risklarni oldindan aniqlash va ularni kamaytirish imkonini beradi. Bu esa moliya institutlari va investorlar uchun muhim ahamiyatga ega [3].

Moliya bozorlarida axborot texnologiyalarini qo‘llash moliyaviy innovatsiyalarning rivojlanishiga ham olib keldi. Elektron pullar, raqamli bank xizmatlari, blokcheyn texnologiyasi, raqamli aktivlar va onlayn investitsiya platformalari shular jumlasidandir. Ushbu texnologiyalar moliya xizmatlarini arzonlashtiradi, ularning ommabopligini oshiradi va moliyaviy inklyuziyani kengaytiradi. Ya’ni, ilgari moliyaviy xizmatlardan foydalana olmagan aholi qatlamlari ham zamonaviy texnologiyalar orqali moliya tizimiga jalb qilinmoqda.

Axborot texnologiyalarining moliya bozorlarida qo‘llanilishi bilan birga, yangi xavf va muammolar ham paydo bo‘lmoqda. Ularga kiberxavfsizlik muammolari, ma’lumotlar maxfiyligi, texnologik nosozliklar va avtomatlashtirilgan savdo tizimlari sababli yuzaga keladigan bozor tebranishlari kiradi. Shu sababli, moliya bozorlarida axborot texnologiyalaridan foydalanishni tartibga solish, xavfsizlik standartlarini joriy etish va axborot infratuzilmasini himoya qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Moliya bozorlarida axborot texnologiyalarini qo‘llashning nazariy asoslari axborot iqtisodiyoti, moliya bozori samaradorligi, risklarni boshqarish va raqamli iqtisodiyot nazariyalari bilan chambarchas bog‘liq. Axborot texnologiyalari moliya bozorlarining tezkorligi, shaffofligi va samaradorligini oshiradi, investitsiya jarayonlarini soddalashtiradi va global moliya tizimining rivojlanishiga katta ta’sir ko‘rsatadi. Kelajakda axborot texnologiyalarining yanada rivojlanishi moliya bozorlarining to‘liq raqamlashtirilishiga va yangi moliyaviy xizmatlar paydo bo‘lishiga olib kelishi kutilmoqda [4].

Axborot texnologiyalarining rivojlanishi natijasida katta hajmdagi ma’lumotlarni tahlil qilish tushunchasi ham moliya bozorlarida keng qo‘llanilmoqda. Katta hajmdagi ma’lumotlarni tahlil qilish orqali moliya bozorlaridagi tendensiyalarni aniqlash, investorlar xatti-harakatlarini o‘rganish, risklarni baholash va bozor prognozlarini tuzish mumkin. Bu esa investitsiya qarorlarini yanada asosli qabul qilish imkonini beradi.

Yana bir muhim jihat shundan iboratki, axborot texnologiyalari moliya bozorlarining shaffofligini oshiradi. Elektron savdo tizimlari orqali barcha operatsiyalar qayd etiladi va saqlanadi, bu esa noqonuniy operatsiyalarni kamaytiradi va nazoratni kuchaytiradi. Shaffoflikning oshishi investorlar ishonchini oshiradi va moliya bozorlariga investitsiyalar oqimini ko‘paytiradi [5.6].

Shu bilan birga, axborot texnologiyalarining rivojlanishi moliya bozorlarida yangi moliyaviy instrumentlar paydo bo‘lishiga ham sabab bo‘lmoqda. Elektron obligatsiyalar, raqamli aksiyalar, derivativ instrumentlar bilan onlayn savdo qilish tizimlari shular jumlasidandir. Bu instrumentlar moliya bozorlarini yanada rivojlantiradi va investitsiya imkoniyatlarini kengaytiradi.

Xulosa. Moliya bozorlarida axborot texnologiyalarini qo‘llash zamonaviy moliya tizimining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Axborot texnologiyalari moliya bozorlarida ma’lumotlarni tezkor qayta ishlash, moliyaviy operatsiyalarni avtomatlashtirish, investitsiya faoliyatini rivojlantirish va risklarni samarali boshqarish imkonini berib, moliya bozorlarining samaradorligi va shaffofligini oshiradi. Natijada moliya bozorlari yanada tezkor, integratsiyalashgan va raqobatbardosh tizimga aylanmoqda.

Nazariy jihatdan axborot texnologiyalarining moliya bozorlarida qo‘llanilishi axborot iqtisodiyoti, raqamli iqtisodiyot, moliya bozori samaradorligi va risklarni boshqarish nazariyalari bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, ushbu texnologiyalar bozor infratuzilmasining rivojlanishiga va axborot assimetriyasining kamayishiga xizmat qiladi. Bu esa investorlar va moliya institutlari uchun yanada aniq va asosli qarorlar qabul qilish imkoniyatini yaratadi.

Shu bilan birga, axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi moliyaviy innovatsiyalar paydo bo‘lishiga, elektron to‘lov tizimlari, raqamli bank xizmatlari, blokcheyn texnologiyasi va onlayn investitsiya

platformalarining rivojlanishiga olib kelmoqda. Bu jarayon moliyaviy xizmatlarning ommabopligini oshiradi, moliyaviy inklyuziyani kengaytiradi va global moliya tizimining rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Biroq, axborot texnologiyalaridan keng foydalanish bilan bir qatorda, kiberxavfsizlik, ma’lumotlar maxfiyligi, texnologik nosozliklar va avtomatlashtirilgan savdo tizimlari bilan bog‘liq xavflar ham mavjud. Shu sababli moliya bozorlarida axborot texnologiyalarini rivojlantirish bilan birga, ularni tartibga solish, axborot xavfsizligini ta’minlash va zamonaviy infratuzilmani shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi [7].

Moliya bozorlarida axborot texnologiyalarini qo‘llashning nazariy asoslari moliya tizimining barqaror rivojlanishi, investitsiya muhitining yaxshilanishi va raqamli iqtisodiyotning shakllanishida muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega. Kelajakda axborot texnologiyalarining yanada rivojlanishi moliya bozorlarining to‘liq raqamli transformatsiyasiga olib keladi va yangi moliyaviy xizmatlar hamda innovatsion moliyaviy instrumentlarning paydo bo‘lishiga zamin yaratadi.

FOYDALANİLGAN ADABİYOTLAR

1. Mishkin, F. S. Pul, bank ishi va moliya bozorlari. – Boston: Pearson Education, 2019.
2. Fabozzi, F. J. Moliya bozorlari va institutlari. – New York: Pearson, 2020.
3. Bodie, Z., Kane, A., Marcus, A. Investitsiyalar. – New York: McGraw-Hill Education, 2021.
4. Hull, J. Risklarni boshqarish va moliyaviy institutlar. – New Jersey: Wiley Finance, 2020.
5. Tapscott, D., Tapscott, A. Blokcheyn inqilobi: texnologiya ortidagi iqtisodiyot. – Portfolio Publishing, 2018.
6. Laudon, K. C., Laudon, J. P. Boshqaruv axborot tizimlari: raqamli firma boshqaruvi. – Pearson, 2021.

7. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki materiallari va rasmiy statistik ma’lumotlari.